

سیری در گلگشت معرفی میراث مخطوط

• عبدالحسین طالعی^۱

عضو هیئت علمی دانشگاه قم، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی

یا اجازه‌دادن به پژوهش‌یاریان برای استفاده از کتاب‌ها، و... به همین دلیل، ایشان نگارش کتاب الذریعة الی تصانیف الشیعه را ضروری دید و بدان اقدام کرد. آن پژوهشگر نستوه، در طول شصت سال از عمر پربار خود، یک‌تنه به تدوین فهرستی پرداخت، شامل بیش از ۵۵ هزار مدخل در ۲۹ جلد، که پس از گذشت چهل سال از رحلتشان، هنوز مرجعی استوار برای تمام پژوهش‌های اسلامی و شرقی است.

اما شیخ آقابزرگ تهرانی خود به این نکته اذعان داشت که کار او، آخرین گام در فهرست‌نویسی نیست و اساساً در کار فهرست‌نویسی، هیچ کاری را نمی‌توان کار نهایی دانست.

صاحب ذریعه در مقدمه آن کتاب، صادقانه می‌نویسد: «به خواننده گرامی کلامی صریح می‌گوییم - و حق، سزاوارترین کلام برای گفتن است - که من نسبت به بیشتر نوشته‌های بزرگان شیعه - که در سرزمین ما هستند - آشنایی کامل ندارم، و با وجود تلاش فراوان و اشتیاق زیاد، در طول این مدت، از دیدار آنها محروم بوده‌ام. پس محرومیت من، از دسترسی به آثاری که در سراسر دنیا وجود دارد و در دسترس ما نیست، به‌مراتب بیشتر است. بنابراین، کتاب‌هایی که از آن (در ذریعه) یاد خواهد شد، تنها مقدار بسیار اندکی از آثار مکتوب موجود است. اینها، آثاری است که خداوند، توفیق آگاهی از آنها و دستیابی به آنها را به من داده است. و آنچه یافته‌ایم قطره‌ای است از دریا. همچنین کتاب‌هایی که در ضمن زندگی‌نامه‌های مؤلفان نام برده‌ایم، تمام - و حتی بیشتر - آثاری را که در تراجم آنان یاد شده، دربر نمی‌گیرد. زیرا من به بسیاری از زندگی‌نامه‌های موجود دست نیافتم، و درمورد آنچه خداوند، امکان دستیابی به آنها را به من داد، نیز فرصت بازنگری نیافتم، به‌دلیل اینکه کارها و وظایف دیگری

مقدمه

یکصد سال پیش، در سال ۱۳۳۹ هجری قمری، زمانی که پژوهشگر نستوه، اسوه پژوهش و کتاب‌شناسی، مرحوم شیخ آقابزرگ تهرانی، بنیان کاخ بلند و استوار کتاب جاودانه الذریعة الی تصانیف الشیعه را پی می‌ریخت، به‌عنوان یکی از علل ضرورت این کار عظیم و بشکوه در مقدمه کتاب به این نکات اشاره می‌کند:

۱. شیعه امامیه در نگارش علوم، پیشگام بوده، چنان‌که علامه بزرگ سیدحسین صدر در کتاب تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام به‌تفصیل نشان داده است.

۲. مشایخ و قدمای شیعه، برای نگاهداری معارفی که از امامان معصوم (ع) فراگرفته‌اند، اهتمام شایان نشان دادند.

۳. آنان، نگاهداری از این معارف را در زمره مهم‌ترین واجبات و عبادات خروجی دانستند.

۴. بدین جهت، به کارهای علمی دیگر که در ردیف آن مهم‌ترین واجب نبود، اهمیت لازم ندادند، مانند نگارش شرح حال دانشمندان غیرمحدث، از قبیل ادیبان، رجال، ملوک و اهرا.

۵. معدودی کتاب که در این وادی (تراجم رجال غیرمحدث) نوشته شده، بسیار کم‌یابند. با این‌همه، نه جامعیت دارند و نه مانعیت.

۶. بیشتر آثار کتاب‌شناسی و فهرست، فقط به کتاب‌های مشهور و نویسندگان معروف پرداختند و به نویسندگان غیرمعروف و کتاب‌های غیرمشهور، توجه نکردند.

۷. برخی از عوامل به ناشناخته‌ماندن برخی از کتاب‌ها کمک کرده، مانند تواضع نویسندگان و خودداری او از عجب و ریا، نسبت‌دادن کتاب خود به دیگری به‌علل مختلف، بخل بعضی از صاحبان کتابخانه‌ها در امانت‌دادن کتاب‌ها

شیخ آقابزرگ تهرانی خود به این نکته اذعان داشت که کار او، آخرین گام در فهرست‌نویسی نیست و اساساً در کار فهرست‌نویسی، هیچ کاری را نمی‌توان کار نهایی دانست

کتاب
اطلاعات
آرشیفات
دانش‌شناسی

نسخه پژوهان، اگر چه

رفاه مادی مانند بعضی از
صنّف‌های دیگر - و حتی
برخی از اصناف اهل علم
- ندارند، ولی با رعایت
اصول علم «اقتصاد
اطلاعات» می‌توان در این
وادی ماند، بدون اینکه به
زندگی متوسط
لطمه‌ای برسد

کتاب
اطلاعات ارتباطات و آموزش عالی

داشتم که نمی‌توانستم از آنها شانه خالی کنم...» صاحب ذریعه، برای حل این مشکل پیشنهاد می‌دهد: دستیابی و برشمردن نوشته‌های بزرگان شیعه - که در ضمن شرح حال آنها یاد شده - محال نیست، ولی فقط با تشکیل کمیته‌ای علمی امکان‌پذیر است، متشکل از اجزای مناسب و افراد شایسته‌ای که اتفاق نظر داشته باشند و با شهرها در ارتباط باشند و از امکانات مادی برای فراهم کردن کتاب‌های مورد نیاز بهره‌مند باشند.

تداوم راه، همان راز و رمز پیشرفت علم کتاب‌شناسی است که خود - به گفته‌ی استاد عبدالحسین حائری - مقدمه‌ای بر تدوین تاریخ علم شرقی و اسلامی خواهد بود. این گام برای ورود در فضای جهانی شده، بسیار ضرورت دارد چرا که بدون آن، ملت‌های شرقی - و به‌طور خاص ملت‌های اسلامی - هویتی نخواهند داشت و طبیعی است که در برابر فرهنگ غالب رنگ بیازند و در آوردگاه فرهنگ، سپر از دست بیندازند.

۱. مجمع ذخائر اسلامی و نسخه‌پژوهی

پیش از آنکه مجمع ذخائر اسلامی در عرصه کتاب‌شناسی نسخه‌های خطی گام نهد، ذهنیت بسیاری از متخصصان و کارشناسان، درباره این عرصه، به شرح زیر بود:

۱. کار مخطوطات، فردی است و کارگروهی نمی‌پذیرد.
۲. آموزش‌پذیر نیست و محدود به کسانی است که ذوق و علاقه ذاتی دارند.
۳. جوان‌پسند نیست و مختص سالخوردگان است.
۴. در این کار، سرعت و دقت با هم نسبت عکس دارند، و اگر انتظار دقت داشته باشیم، به خروجی اندکی می‌رسیم.
۵. اهل شناخت و تحقیق نسخه‌های خطی، حتی از اداره مالی زندگی قناعت‌آمیز خود ناتوانند، چه رسد به اینکه درآمدزایی در این کار، مورد انتظار باشد.
۶. به همین دلیل، کار نسخه‌پژوهی همیشه به حمایت صاحب مال یا صاحب مقام - فرد یا مؤسسه - نیازمند است، بدون آن پیش نمی‌رود.
۷. بخل علمی در آن، حرف اول را می‌زند و اساساً بذل علمی در این کار، جایگاهی ندارد.
۸. به دلایل مختلف، از جمله دلیل‌های یادشده، این رشته رو به زوال دارد.

اما در سال‌های اخیر، موجی در این رشته پدید آمد که با تأسیس مرکز احیای میراث اسلامی و نیز ورود مجمع ذخائر اسلامی به عرصه کتاب‌شناسی نسخه‌های خطی در سال

۱۳۷۶ شدت گرفت. بر اساس این تحول دیدگاه، به تدریج روشن شده و می‌شود که در کار شناخت نسخه‌های خطی و نسخه‌پژوهی:

۱. کار گروهی ممکن است، به این دلیل که انجام شده است.
۲. آموزش، قابل اجرا و مفید است، البته به سبک خاص خودش که عمدتاً عملی است.
۳. جوان‌پسند هم هست. البته در این بند، نباید کمیت زیادی انتظار داشت. ولی ورود جوانان پژوهشگر و علاقه‌مند نشان داد که این کار، انحصار به سالخوردگان ندارد.
۴. رعایت سرعت و دقت با هم ممکن است، البته با کمک گرفتن از روش‌های علمی، مدیریت زمان و بازنگری مداوم. نکته مهم این است که هیچ خروجی را کار نهایی نپنداریم و همواره خود را «دانش‌آموز» بدانیم، که باید «من المهد الی اللحد»، در کمال خضوع و تواضع، در پی علم باشیم.
۵. نسخه‌پژوهان، اگر چه رفاه مادی مانند بعضی از صنّف‌های دیگر - و حتی برخی از اصناف اهل علم - ندارند، ولی با رعایت اصول علم «اقتصاد اطلاعات» می‌توان در این وادی ماند، بدون اینکه به زندگی متوسط لطمه‌ای برسد. البته یافتن بازارهای مناسب برای کالای علمی، کاری است که به تدریج نیاز دارد.
۶. با رعایت اصول یادشده، علم نسخه‌پژوهی با اقتصادی درون‌زاه، بدون اتکا به حمایت حامیان مالی امکان پیشرفت دارد.
۷. گشاده‌دستی در انتشار اسناد و آثار، فرهنگ نسخه‌پژوهی را رواج می‌دهد.
۸. به این دلایل، این رشته رو به زوال نیست. بروز چهره‌های جوان در این رشته که نیروی جوانی و پختگی پیران را توأمان دارند و با تکیه بر تجربه سالخوردگان، پیش می‌روند.

البته پشتوانه اصلی این حرکت، تجربه‌های چهره پیشکسوت نسخه‌شناسی و نسخه‌پژوهی، استاد سیداحمد اشکوری است که براساس نظم، جامعیت، برنامه‌ریزی، آینده‌نگری، همراهی سرعت و دقت و... در طول دهه‌های گذشته، کارنامه‌ای پربرگ و پر بار عرضه کرده بود.

تمام این نکات، در مجمع ذخائر اسلامی، از سال ۱۳۸۳ به بعد، در بخش اسناد به کار گرفته شد، به گونه‌ای که اکنون بخش مستقلی در کارهای مجمع را به خود اختصاص داده است.

۲. نگاهی کلی به ۱۹ جلد فهرست

در این گفتار، به بررسی و معرفی کلی فهرست‌های زیر می‌پردازیم، که همه در سلسله «معرفی میراث مخطوط» از انتشارات «مجمع ذخائر اسلامی» قم است.

۱. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه جهت کشفی (اصفهان - ایران)، سیدصادق اشکوری، ۱۶+۳۳۲ ص، ۱۳۸۶ (ش ۲۷).

۲. اسناد خاندان شاهمیری (تفرش - ایران)، صادق حضرتی، ۲۴۰ ص، ۱۳۸۶ (ش ۳۸).

۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه جامعۀ جوادیه (بنارس - هند)، سیدجعفر حسینی اشکوری، ۱۶۶ ص، ۱۳۸۶ (ش ۳۹).

۴. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسۀ مظهر العلوم (بنارس - هند)، سیدجعفر حسینی اشکوری، ۱۲۰ ص، ۱۳۸۶ (ش ۴۱).

۵. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله حججی (نجف‌آباد - ایران)، ابوالفضل حافظیان، ۲۴۸ ص، ۱۳۸۶ (ش ۴۲).

۶. اسناد قاجاری در مجمع ذخائر اسلامی (قم - ایران)، سیدصادق حسینی اشکوری، ۱۳+۲۱+۲۵۰ ص، ۱۳۸۶ (ش ۴۳).

۷. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسۀ علمیه فتح‌علی بیگ (دامغان - ایران)، سیدجعفر حسینی اشکوری، ۲۴۶ ص، ۱۳۸۶ (ش ۴۴).

۸. فهرست نسخه‌های خطی فارسی مؤسسۀ سند الاجی (وابسته به دانشگاه سند)، (حیدرآباد - پاکستان)، عابدرضا عرفانی، ۱۲۰ ص، ۱۳۸۶ (ش ۴۶).

۹. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دارالعلم آیت‌الله العظمی خویی (نجف اشرف - عراق)، سیدجعفر حسینی اشکوری، ۱۷۶ ص، ۱۳۸۶ (ش ۴۹).

۱۰. مجموعه اسناد علی سپهری اردکانی (اردکان - ایران)، دفتر اول، سیدصادق حسینی اشکوری، ۲۶+۱۹۴ ص، ۱۳۸۵ (ش ۵۰).

۱۱. فهرست نسخه‌های خطی سه کتابخانه اصفهان (ابوالبرکات، علامه فانی، سید شفتی) (اصفهان - ایران)، رحیم قاسمی، ۲۴۰ ص، ۱۳۸۶ (ش ۵۱).

۱۲. فهرست نسخه‌های کتابخانه مدرسۀ صدر (تهران - ایران)، سیدمحمدحسین حکیم، ۱۱۴ ص، ۱۳۸۶ (ش ۵۲).

۱۳. فهرست نسخه‌های خطی مدرسۀ قنبر علی خان (حضرت ولی عصر علیه‌الله) (تهران - ایران) [به‌ضمیمه چاپ عکسی مجموعه‌ای کهن در علم نجوم، به‌عنوان چهارمین

کتاب از سلسله ذخائر کتابخانه‌های ایرانی]، سیدمحمدحسین حکیم، ۸+۱۷۶+۱۰۴ ص، ۱۳۸۶ (ش ۵۳).

۱۴. گنجینه مهرها و اسناد برگرفته از اسناد حسین کاکایی (اردکان - ایران)، سیدصادق حسینی اشکوری، ۷+۱۶۵ ص، ۱۳۸۶ (ش ۵۴).

۱۵. مخطوطات و اسناد میبد (میبد - ایران)، سیدصادق حسینی اشکوری با همکاری رحیم قاسمی، ۶+۲۷۲ ص، ۱۳۸۶ (ش ۵۵).

۱۶. فهرست نسخه‌های خطی سیدمصلح‌الدین مهدوی اهدایی به گنجینه نسخ خطی اصفهان (اصفهان - ایران)، محمدعلی هدایت، ۱۷۰ ص، ۱۳۸۷ (ش ۶۳).

۱۷. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ارگانی بهبهانی (قم - ایران)، شیخ محمود ارگانی بهبهانی حائری، ۴+۱۳۶ ص، ۱۳۸۶ (ش ۶۴).

۱۸. اسناد نظام‌الملک (میرزا عبدالوهاب خان نظام‌الملک ۱۲۶۵ - ۱۳۳۵ ق.) موجود در مجمع ذخائر اسلامی (قم - ایران)، سیدصادق حسینی اشکوری، ۸+۱۵۲ ص، ۱۳۸۶ (ش ۶۵).

۱۹. فهرستواره نسخه‌های خطی خانقاه مجیبیه (پتنا - هند) همراه با مقدمه‌های مبسوط از سنگ‌های مزارات سلسله قادریه مجیبیه در باغ مجیبی - پتنا، سیدصادق حسینی اشکوری، ۲+۱۲۶ ص، ۱۳۸۶ (ش ۶۶).

برای اختصار در استنادها، به شماره کتاب در سلسله و صفحه آن ارجاع داده می‌شود. مثلاً ۴۵/۲۷ یعنی: فهرست کتابخانه جهت کشفی، ص ۴۵.

در این میان، به انواع مجموعه‌ها برمی‌خوریم، مثلاً:
- کتابخانه‌های حوزوی در داخل و خارج کشور: مجلد ۳۹، ۴۱، ۴۴، ۴۹، ۵۲، ۵۳.

- کتابخانه خانقاه: مجلد ۶۶.

- مجموعه‌های شخصی: مجلد ۲۷، ۴۲، ۵۱، ۶۳، ۶۴.

- مجموعه‌های اسناد: مجلد ۳۸، ۴۳، ۵۰، ۵۴، ۵۵، ۶۵.

تفصیل در معرفی هر مجموعه، در مقدمه فهرست آن آمده است، که برای پرهیز از تفصیل، به متن آنها ارجاع می‌شود. طبعاً محتوای هر مجموعه‌ای با عواملی مانند علایق مالک مجموعه، مدیر مرکز مربوط، حوزه جغرافیایی مجموعه، و... ارتباط می‌یابد.

۳. شیوۀ کلی مجموعه

شیوۀ کلی این مجموعه، در دو بخش بیان می‌شود:

کتاب‌ها
اطلاعات ارتباطات دانش‌های

الف) شیوه کلی در معرفی کتابها و مجموعهها

۱. معرفی به ترتیب شماره مسلسل نسخه.
۲. کتاب، موضوع، زبان، نسبت آن نسخه با اصل کتاب، منابع دیگر برای شناسایی کتاب یا نسخه‌های دیگر آن.
۳. توضیح درباره درون‌مایه کتاب، فقط در خصوص کتاب‌های مجهول المؤلف یا کتاب‌هایی که کمتر شناخته شده یا نسخه منحصر آن در این مجموعه وجود دارد.
۴. نسخه‌شناسی، شامل: نوع خط، کاتب، تاریخ کتابت، آرایه‌ها، حواشی، تملک، وقف و دیگر یادداشت‌های پراکنده.
۵. تعداد برگ‌ها، تعداد سطرها در هر برگ، ابعاد کتاب.
۶. در پایان هر مجلد: فهرست‌ها (شامل: فهرست الفبایی کتاب‌ها، فهرست موضوعی کتاب‌ها، فهرست کاتبان، فهرست جاها و امکانه)

۴. نسخه‌های برگزیده

در این فهرس، نسخه‌های ارزشمند کم نیست. در این بخش از گفتار خود، به برخی از نسخه‌های برگزیده در ضمن چند فصل اشاره می‌شود:

الف) نسخه‌های به خط مؤلف (یا با حواشی مؤلف)

۱. بحار الانوار، کتاب الحج/ علامه مجلسی ۱۴۳/۴۹
۲. مختلف الشیعه، علامه حلی (بخشی از آن به خط مؤلف) ۱۱/۵۱.
۳. کشف الاسرار، ملاحسنعلی تویسرکانی ۱۲۷-۱۲۵/۵۱.
۴. چند کتاب از سیداسدالله شفتی ۱۷۸/۵۱-۱۷۹.
۵. تلخیص المقال، میرزا محمداسترآبادی (حواشی به خط مؤلف) ۱۷۹/۵۱.
۶. شرح منہاج الہدایہ، سید محمدحسن اصفهانی ۱۶/۶۳-۱۷.
۷. مہجۃ الفوائد سیدمحمدحسن اصفهانی ۱۱۵/۶۳-۱۲۲.
۸. الاتعاشریہ شیخ بہایی (حواشی به خط مؤلف) ۳۳/۶۴-۳۵.
۹. چند کتاب از شیخ محمود ارگانی ۶۲/۶۴-۷۴.
۱۰. عماد العمل، محمدکاظم ہزارجریبی ۱۰/۴۹.
۱۱. مناہل الاحکام، سیدمحمد مجاہد ۲۱/۴۹ و ۳۶/۴۱-۴۴.
۱۲. فقہ العترۃ سیدمحمدتقی جلالی ۲۳/۴۹ و ۲۴/۹۱-۹۲ و ۹۴.
۱۳. اختیار الکافی، غلامحسین کابلی ۳۱/۴۹.
۱۴. روضۃ المتقین، محمدتقی مجلسی ۳۷/۴۹.
۱۵. چند کتاب از سیدمحمد ساروی ۷۸/۴۹-۷۹.
۱۶. تذکرۃ الغافلین، عباس حلی ۸۸/۴۹-۸۹ چ.
۱۷. الطریق القویم، سیدعبدالرضا شہرستانی ۸۹/۴۹.
۱۸. مبانی العروۃ الوثقی، سیدمحمدتقی خوبی ۹۰/۴۹.
۱۹. اساس الاصول، مہدی کرمانشاهی ۱۱۲/۴۹.
۲۰. مجموعہ فقہی، مجهول ۱۱۶/۴۹.
۲۱. کشف الحجاب، سیدمحمدعلی شہرستانی ۱۴۳/۴۹-۱۴۴.
۲۲. چند کتاب از سیدموسی مقتدی ۳۲/۲۷-۳۴.
۲۳. تقریر دروس، سیدحجت کشفی ۱۲۵/۲۷-۱۳۰.
۲۴. الذریعہ، بخشی از جلد ۵/ آقا بزرگ تهرانی ۱۴۹/۲۷-۱۵۰.

ب) نسخه‌های زمان حیات مؤلف

۱. جواهر الکلام، محمدحسن نجفی ۱۴/۵۱.

نمونه‌های نسخه‌ها، در لابه‌لای فهرست کلیشه شده است. بعضی از مجلدات پیوست‌هایی نیز دارد که در سطور آینده فهرستی از این پیوست‌ها بیان می‌شود.

- فهرست‌واره خانقاه مجبیه (پتنا - هند)، که به شکل موضوعی و در قالب جدول اطلاعات کلی ارائه شده است (مجلد ۶۶).

- فهرست مؤسسۃ سندالاجی (پاکستان) که شیوه توضیحی بسیار مفصل ارائه شده است (ج ۴۶).

ب) شیوه کلی درباره مجموعه‌های اسناد

۱. موضوع سند، تاریخ آن، شماره ثبت آن سند در مجمع ذخائر اسلامی
۲. متن کامل اسناد معرفی شده که کلیشه شده است.
- در مقدمه مجلد ۴۳، مرکز اسناد مجمع ذخائر، به تفصیل تمام معرفی شده (ص ۹-۱۵)، و نمونه‌ای از فرم فهرست‌نویسی اسناد دیجیتالی آمده است (ص ۱۲).
- بر اساس این مقدمه که در سال ۱۳۸۶ نوشته شده، مرکز اسناد که در سال ۱۳۸۳ راه‌اندازی شده، در مدت حدود سه سال، بیش از ۲۵۰۰ سند اصلی و پنجاه‌هزار سند دیجیتالی گرد آورده، بیش از ده جلد اسناد بازخوانی شده را آماده‌سازی کرده است که فهرست آنها در صفحه ۱۴ همان مقدمه آمده است. این اسناد، از شهرهای یزد، کاشان، آشتیان، تفرش، خوانسار، اصفهان، اردکان، میبد، شیراز گرد آمده، و برای تداوم کار اطلاع‌رسانی مجمع ذخائر اسلامی به آموزش نیروی انسانی در این زمینه اختصاص یافته است.

۲. تحفة الابرار، سیدمحمدباقر شفتی ۲۹/۵۱.
 ۳. تخبه، محمدابراهیم کلباسی ۵۸/۵۱.
 ۴. دو رساله، ملامحمد هرندی ۷۳/۵۱.
 ۵. ریاض السالکین، سیدعلی مدنی ۹۵/۵۱.
 ۶. الهدایا شیعۀ ائمة الهدی (شرح کافی)، مجذوب تبریزی ۹۹/۵۱.
 ۷. حاشیة فرائد الاصول، محمدکاظم خراسانی ۱۵۰/۵۱.
 ۸. الحلیة الامعه، سیدمحمدباقر شفتی ۱۶۹/۵۱.
 ۹. تحفة الابرار، سیدمحمدباقر شفتی ۱۶۹/۵۱.
 ۱۰. الحدائق الناضره، یوسف بحرانی ۲۸/۶۳-۲۹.
 ۱۱. حیاة القلوب، محمدباقر مجلسی ۴۲/۶۳.
 ۱۲. مشارق الانوار (شرح تهذیب الاحکام)، ملاعبدالله مجلسی (با حواشی محمدباقر مجلسی) ۲۹/۴۹۹.
 ۱۳. شرح شافیه، کمال‌الدین فسوی ۶۵/۶۳.
 ۱۴. مطالع الانوار، سیدمحمدباقر شفتی ۸۳/۶۴.
 ۱۵. زبدة المسائل، محمدتقی نوری ۴۳-۴۴/۵۳.
 ۱۶. مسائل، ابنطی ۱۴/۴۹-۱۶.
 ۱۷. بحر الانوار (ج ۴)، محمدباقر مجلسی ۲۸/۴۹.
 ۱۸. حرز الیمانی (در فقه)، محمدقاسم کاظمی ۹۲/۴۹.
 ۱۹. حاشیة شرح لمعه، اقاجمال خوانساری ۱۲۴-۱۲۶/۴۹.
 ۲۰. منهاج الهدایه، کلباسی ۱۳۶/۴۹.
 ۲۱. کاشف الرموز، تبادکانی ۱۴۳/۴۹.
 ۲۲. تنقیح المقاصد الاصولیه، محمدحسن قزوینی ۱۱۲/۴۹.
- ج) نسخه‌هایی با انهاء، مقابله، یا نوشته شده از نسخه اصل مؤلف، یا از روی نسخه‌های معتبر
۱. علل الشرایع، صدوق (مقابله با نسخه شهید اول) ۲۶/۴۴.
 ۲. مختصر مصباح السالکین، ابن میثم بحرانی (استکتاب محمد علم الهدی کاشانی) ۴۱/۴۴.
 ۳. مسالک الافهام، شهید ثانی (با دو واسطه از نسخه مؤلف) ۴۳/۴۴.
 ۴. الحدائق الناضره، یوسف بحرانی (با یک واسطه از نسخه مؤلف) ۷۰/۴۹.
 ۵. صحیفه سجادیه (با دو واسطه از نسخه شهید اول) ۱۸/۶۳.
 ۶. حاشیة البهجة المرضیه، ابوطالب اصفهانی (از روی نسخه اصل) ۹۸-۹۶/۶۳.
 ۷. قواعد الاحکام، علامه حلی (با انهاء مجلسی) ۵۳-۵۷/۴۹.
 ۸. الاستبصار، شیخ طوسی (با انهاء مجلسی) ۸۳-۸۵/۴۹.
۹. عدة الداعی، ابن فهد حلی (با دو مقابله) ۹۷/۴۹-۱۰۰.
 ۱۰. حاشیة کفایة الاصول، محمدحسین اصفهانی (به خط شاگردش محمدرضا مظفر) ۱۱۴/۴۹.
 ۱۱. مصباح الفقیه، همدانی (با یک واسطه از نسخه مؤلف) ۱۴۰/۴۹.
 ۱۲. چند کتاب از سیدجعفر کشفی دارابی (به خط فرزندش سید مصفی) ۲۷-۳۰-۳۲ و ۳۶.
 ۱۳. تهذیب الاحکام، شیخ طوسی (با بلاغ) ۲۷/۶۴.
- د) نسخه‌های کهن
۱. ذخیره خوارزمشاهی، جرجانی (قرن ۹) ۱۵۱/۴۲.
 ۲. فتوحات ابن عربی (۷۳۴) ۷۸-۸۱/۵۳.
 ۳. کشف زحشری (۶۱۲) ۳۵-۳۲/۵۳.
 ۴. تهذیب الاحکام، طوسی (۹۷۷) ۲۰۲/۴۲.
 ۵. محاضرات راغب اصفهانی (۸۰۰) ۱۹-۲۵/۵۲.
 ۶. قواعد الاحکام، علامه حلی (۸۲۳) ۵۳-۵۷/۴۹.
 ۷. المختصر النافع، محقق حلی (۹۲۳) ۵۸/۴۹.
 ۸. ارشاد الاذنان، علامه حلی (قرن ۸ یا ۹) ۱۴۱/۴۹.
 ۹. مختلف الشیعه، علامه حلی (۹۷۳) ۱۶/۵۱.
 ۱۰. بیاض، مجهول (قرن ۱۱) ۳۷/۵۱.
 ۱۱. الدرر الشریعه، شهید اول (۸۷۱) ۹۶/۵۱.
 ۱۲. تبصیر المتعلمین، علامه حلی (۸۹۹) ۱۱۰/۵۱.
 ۱۳. التبیان فی اعراب القرآن، عکبری (۳۳۷) ۱۵-۱۶/۶۳.
 ۱۴. المختصر النافع، محقق حلی (۹۶۵) ۲۲/۶۳.
 ۱۵. شرح لمعه، شهید ثانی (۹۵۸) ۱۹-۲۲/۶۳.
 ۱۶. شرح مختصر المعانی، تفتازانی (۹۶۹) ۲۵/۶۳.
 ۱۷. شرح آداب البحث، مجهول (۷۹۰) ۳۹/۶۳.
 ۱۸. شرح تهذیب الوصول، الهی اردبیلی (۹۷۸) ۵۱/۶۳.
 ۱۹. کنز الامانی، مجهول (۷۸۰).
 ۲۰. تحریر اصول اقلیدس، خواجه نصیر طوسی (قرن ۸) ۸۲/۶۳.
 ۲۱. تلخیص المفتاح، خطیب قزوینی (۹۸۰) ۸۷/۶۳.
 ۲۲. المطول، تفتازانی (۹۸۰) ۱۰۴/۶۳.
 ۲۳. واجب الاعتقاد، علامه حلی (۹۵۰) ۱۲۵/۶۳.
 ۲۴. رشحات، واعظ کاشفی (۹۸۶) ۵۴/۶۶.
 ۲۵. کیمیای سعادت، غزالی (۹۳۴) ۵۴/۶۶.
 ۲۶. معالم التنزیل، بغوی (۷۷۶) ۴۱/۴۹.
 ۲۷. صحاح، جوهری (با اعراب کامل - قرن ۸) ۴۴-۴۷/۴۹.
 ۲۸. حیاة الحیوان، دمیری (۸۶۱) ۵۰/۴۹.

۲۹. تعبیر الاحلام، ابن سیرین (قرن ۸/۴۹-۵۰).
۳۰. المختصر النافع، محقق حلی (۹۲۳/۴۹-۵۸).
۳۱. التحفة العلیه، افصح‌الدین حسینی (قرن ۹/۴۹-۵۸).
۳۲. الخلاف، طوسی (۹۷۳/۴۹-۶۸-۷۰).
۳۳. جوامع الجامع، طبرسی (قرن ۹/۴۹-۷۵).
۳۴. تذکره الفقهاء، علامه حلی (۹۰۴/۴۹-۸۱).
۳۵. جوامع الجامع، طبرسی (۹۷۳/۴۹-۱۱۰).
۳۶. کشف زحشری (قرن ۹/۴۹-۱۱۸-۱۲۱).
۳۷. مسالک الافهام، شهید ثانی (۹۸۱/۴۹-۱۳۲-۱۳۹).
۳۸. ارشاد الاذنان، علامه حلی (قرن ۸ یا ۹/۴۹-۱۴۱).
۳۹. مجموعه در اصول فقه، مجهول (۷۳۵/۴۹-۱۴۶).
۴۰. شرح قصیده الحارث بن حلزة (۹۳۵)، ۶۱/۲۷-۶۳.
۴۱. شافی، سیدمرتضی (به خط آقابزرگ تهرانی) ۷۱/۴۹.
- (بخش عمده آن)، ج ۳ ص ۱۱۵-۱۲۳ و ۱۳۰-۱۳۹.
۴. الطود الحصین در شرح اربعین، سیدمحمدهارون زنگی پوری هندی (۵ جلد از ۶ جلد کتاب)، ج ۳۹.
۵. فقه العتره، سیدمحمدتقی لالی (۴ جلد)، ج ۴۹.
۶. الاخبار، نویسنده مجهول (۴ جلد)، ج ۵۱.
۷. شرح شرایع الاسلام، سیداسدالله شفتی (۵ جلد)، ج ۵۱.
۸. سؤال و جواب، سیدمحمدباقر شفتی (کامل)، ج ۵۱.
۹. مناهل الاحکام، سیدمحمد مجاهد (کامل، به خط مؤلف)، ج ۴۹.

ج) مجموعه‌های موضوعی

- چند مجموعه نفیس در علوم غریبه (۳۳ کتاب در کیمیا و ۱۰ کتاب در دیگر علوم غریبه)، ج ۴۲.

۶. حواشی: دستخطها، اجازات، وقفنامه‌ها

حواشی این فهرست‌ها (شامل دستخطها، اجازه‌های روایتی، وقفنامه‌ها) نیز فراوان است که به بسیاری از آنها در خلال کتاب‌شناسی اشاره شده است. متن کامل بعضی از آنها عیناً آمده که بخشی از آنها - بدون ترتیب خاص - یاد می‌شود:

الف) دستخطها

۱. سیدحسن صدر کاظمی ۱۰۱/۴۹.
۲. شیخ عباس مصباح‌زاده (و شعر او) ۱۲۴/۲۷.
۳. سیدشهاب‌الدین مرعشی نجفی ۸۲/۲۷.
۴. محمد رضی (؟) ۱۳۲/۶۳-۱۳۳.
۵. مهدی قمبوانی ۱۳۴/۶۳.
۶. شیخ علی بهبهانی ۵۲/۶۴.
۷. رفیع‌الدین ۲۴/۵۳.
۸. سیدمحمد مجاهد ۲۲/۴۹.
۹. محمدباقر مجلسی ۳۸/۴۹.
۱۰. محمدتقی مجلسی ۳۹/۴۹.
۱۱. ملاعبدالله مجلسی ۳۰/۴۹.

ب) اجازات

۱. شیخ بهایی به ابن‌خاتون ۶۴/۴۴.
۲. چند اجازه به محمد معصوم کشمیری ۹۹/۴۲ تا ۱۰۲.
۳. شیخ عاملی به محمدحسن طالقانی ۱۴/۵۵.
۴. طریق شهید ثانی به صحیفه سجاده ۲۲-۲/۴۱.
۵. سیدصدرالدین عاملی به سیدمحمدحسن اصفهانی

۵. مجموعه‌های برگزیده

چندین مجموعه مفید در این مجلدات معرفی شده که به اغلب آنها اشاره می‌شود:

الف) مجموعه آثار یک عالم

۱. سیدجعفر کشفی دارابی (۱۲ کتاب)، ج ۲۷.
۲. سیدجعفر حجت کشفی - معاصر (حدود ۱۱۰ اثر)، ج ۲۷.
۳. سیدموسی مقتدی (۱۰ کتاب)، ج ۲۷.
۴. سیدمحمدهارون زنگی پوری (۲۰ کتاب)، ج ۳۹.
۵. شیخ بهایی (۱۳ کتاب)، ج ۳۹.
۶. ملامحمدجعفر شریعتمدار استرآبادی (۱۲ کتاب)، ج ۴۴.
۷. سیدمحمدبن فضل‌اله ساروی (۹ کتاب)، ج ۴۹.
۸. وحید بهبهانی (۱۵ کتاب)، ج ۴۹.
۹. سیداسدالله شفتی (۷ کتاب)، ج ۵۱.
۱۰. شیخ محمود ارگانی - معاصر (۱۹ کتاب)، ج ۶۴.
۱۱. سیدمحمدباقر شفتی، ج ۵۱.
۱۲. شرف‌الدین بهاری (۳۵ کتاب)، ج ۶۶.
۱۳. ریشار فرانسوی (۴ کتاب) ۱۷۸، ۱۸۰/۴۲.
۱۴. میرزاهدی اصفهانی (۵ کتاب)، ج ۴۴.
۱۵. شیخ‌الاسلام دامغانی (۶ کتاب)، ج ۴۴.

ب) دوره‌های کامل یا نسبتاً کامل بعضی از کتاب‌ها

۱. انوار الریاض، سیدمحمد شهشهانی (۷ جلد)، ج ۵۳.
۲. غایة الوقتی، سیدمحمد شهشهانی (۲ جلد)، ج ۵۳.
۳. مهجدة الفوائد فی شرح الرشاد، سیدمحمدحسن اصفهانی

۱۹ جلد فهرست یاد شده، شامل چندین متن است که به شیوه چاپ عکسی یا چاپ حروفی آمده و هر کدام، در جای خود قابل توجه و مراجعه است

- ۱۱۸-۱۱۷/۶۳. مظهرالعلوم هند در سده یازدهم هجری، ۱۰۱-۸۱/۴۱.
۶. سیدرضا بحرالعلوم به سیدمحمدحسن اصفهانی ۱۳۵/۶۳-۱۳۸.
۷. ملاعلی استرآبادی به عزالدین حسن عزیزی (سال ۸۲۸) ۶۴/۴۹.
۸. نورالدین عاملی به قاسم عراقی (سال ۱۰۶۷) ۹۵/۴۹-۹۶.
۹. سیدعلی طباطبایی به محمد مهدی ۹۸/۴۹.
۱۰. منیرالدین بروجردی به سیدمحمدرضا شفتی ۱۶۱/۵۱.
۱۱. سیدحسین اصفهانی به سیدموسی مقتدی ۸۱/۲۷.
۱۲. مظهرالعلوم هند در سده یازدهم هجری، ۱۰۱-۸۱/۴۱.
۸. دفترچه صورت مخابرات کارگزاران ظل السلطان در ماه جمادی الاول ۱۳۱۶ هجری، ۲۴۴-۲۱۵/۴۳.
۹. دفترچه آموزش نظامی توپخانه (توپ اتریش) در سال ۱۳۰۰ هجری، ۲۱۴-۱۷۱/۴۳.
۱۰. آلبوم عکس‌های تاریخی قاجاریه، ۲۷۱-۲۵۱/۴۳.
۱۱. مجموعه‌ای از مهرهای سال ۱۲۰۷ تا ۱۳۴۱ هجری، به تفکیک و ترتیب سال‌ها، ۵۲-۱۷/۵۴ [مجموعه‌ای جالب و مرجع برای این هنر از یاد رفته با تمام ظرافت‌های خاص خود].
۱۲. مجموعه‌ای از تصاویر و نامه‌ها و قصاید عبدالوهاب خان نظام‌الملک در قرن سیزدهم و چهاردهم، ۶۴-۳۳/۶۵.
۱۳. تصاویر مزارهای خانقاه مجیبیه هند، ۳۷-۳۳/۶۶.
- ج) وقف‌نامه‌ها
۱. وقفنامه کتاب انوارالریاض ۴۷/۵۳.
۲. وقفنامه معدل‌الملک ۱۶۷/۲۷-۱۶۹.
۳. وقفنامه خاندان کشفی ۱۵۱/۲۷.
۴. چهاروقفنامه مسجد سید ۱۷۵/۵۱.
۵. وقفنامه کتابهای مدرسه قنبرعلی خان ۵/۵۳-۱۲.
۶. وقفنامه شیخ محمدحسن زنجانی ۲۵/۵۳-۲۶. [این وقفنامه با زندگی‌نامه خودنوشت ایشان همراه است]
۷. وقفنامه میرزا محمدشفیع مازندرانی بر کتابهایش ۱۰-۶/۵۲.
- ب) مقالات و توضیحاتی که به چاپ حروفی است
۱. شرح حال مختصر و آثار و تصاویر سیدمصالح‌الدین مهدوی اصفهانی، ۱۴-۵/۶۳.
۲. فهرست برنامه ۱۴ ساله مجمع ذخائر اسلامی (۱۹۹۷ تا ۲۰۱۲ میلادی) شامل ۹۷ کتاب فارسی و ۱۴ کتاب عربی - آخر مجلدات ۶۵، ۵۴، ۴۴، ۴۲.
۳. گزارشی از حفاظت کتاب‌های مدرسه آیت‌الله خوبی در نجف اشرف به دست شیخ شریف کاشف‌الغطاء، در زمان صدام، ۵-۵/۴۹.
۴. متن کامل وقفنامه مدرسه قنبرعلی‌خان. و گزارشی تحلیلی از نسخه‌های خطی آن، ۱۴-۵/۵۳.
۵. گزارشی از کتابخانه شیخ محمود ارگانی بهبهانی و شرح حال او، ۲۴-۷/۶۴.
۶. بازنویسی سنگ‌مزارهای خانقاه مجیبیه هند، ۵۱-۳۸/۶۶.
۷. سرگذشت کتابخانه مدرسه صدر تهران و ارتباط آن با کتابخانه مدرسه سپهسالار کتابخانه مدرسه مروی، ۱۷-۵/۵۲.
۸. مقدمه کلی درباره اسناد و اهمیت آنها، ۱۱-۷/۳۸.
۹. شرح حال شیخ احمد و شیخ عبدالله شاهمیری تفرشی، ۱۷-۱۳/۳۸.
۱۰. معرفی مرکز اسناد مجمع ذخائر اسلامی و برنامه آن، ۹-۵/۱۵۶۵-۹/۴۳.
۱۱. گزارشی مختصر از سفرهای سیدجعفر و سیدصادق اشکوری به هند، مقدمه ج ۳۹ و ۴۱.
۷. رسائل، مجموعه‌ها و مقالات مندرج در فهرس
۱۹. جلد فهرست یاد شده، شامل چندین متن (کتاب، رساله، مجموعه، مقاله) است که به شیوه چاپ عکسی یا چاپ حروفی آمده و هر کدام، در جای خود قابل توجه و مراجعه است. فهرست اهم این موارد در چند بخش می‌آید:
- الف) رسائل یا مجموعه‌های چاپ عکسی
۱. مجموعه‌ای شامل هشت رساله در علم نجوم، از سده هشتم، در ۸۸ برگ - ضمیمه ج ۵۳.
۲. دفترچه موقوفات و اسناد علوی (میبد)، ۱۶۴-۷۶/۵۵.
۳. دفترچه موقوفات و اسناد اعرافی (میبد)، ۲۳۵-۱۶۵/۵۵.
۴. اجازات آغازین کتاب انوار النزول کلباسی، ۴۹-۴۴/۶۳.
۵. متن کامل اجازه سیدرضا بحرالعلوم به سیدحسن اصفهانی در سال ۱۲۵۱ هجری، ۱۳۸-۱۳۵/۶۳.
۶. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه شیخ محمدصادق پیشوایی اصطهباناتی، وقف شده بر کتابخانه حضرت معصومه (ع)، ۱۹۶-۱۸۳/۲۷.
۷. منتخباتی فارسی، عربی و اردو از نسخه شماره ۱۴ کتابخانه

کتاب‌ها
اطلاعات ارتباطی دانش‌تاشی

۸. برخی از کتاب‌های جالب توجه معرفی شده

برخی از کتاب‌های معرفی شده در این ۱۹ مجلد، به لحاظ محتوایی، برجسته‌اند و گاه در موضوع خود، منحصر یا کمیاب هستند. به پاره‌ای از آنها اشاره می‌شود:

۱. نور الصر محل مسئله الجبر و القدر (۲۱۸-۲۱۷/۴۲)، از آن‌رو که شرحی بر رساله امام هادی (ع) در باب جبر و تفویض (منقول در کتاب‌های احتجاج طبرسی و تحف العقول) است. و در شرح این رساله، کمتر کتابی به نظر رسیده است.
۲. الدرر السنیة - شامل مکاتبات میرحامد حسین در طول سال‌های ۱۲۶۹ تا ۱۲۷۴ (۱۹/۳۹) علی القاعده باید نکات مهمی در شرح حال این عالم مجاهد و مدافع عقاید حقه دربرداشته باشد.
۳. الثمر البصر فی شرح مناظره خیر البشر (۱۱۶/۳۹) به دلیل موضوع آن که شرح مناظره مفصل پیامبر اکرم (ص) با فرقه‌های مختلف است که امام حسن عسکری (ع) آن را روایت کرده است.
۴. روشن ضمیر در شرح دعای جوشن صغیر (۲۶-۲۲/۵۳) به دلیل اینکه شرحی فارسی بر این دعاست، دعایی که به دلیل دشواری عبارات، کمتر شرحی بر آن به نظر رسیده است.
۵. مصباح الجمان لمفتاح الجنان (۱۰۷/۴۹). این کتاب، چهار سال پس از کتاب مشهور مفتاح الجنان و برای رفع اغلاط آن نوشته شده است. نویسنده کتاب مفتاح، مجموعه‌ای از ادعیه معتبر را با توضیحاتی افزوده از نزد خود، همراه با شماری از دعا‌های بی اعتبار گردآورده بود و شهرتی میان مردم داشت. مفاتیح الجنان، کوششی از محدث قمی برای رفع اغلاط آن بود که عملاً آن کتاب بی اعتبار را کنار زد. حاج شیخ عباس قمی خود در مقدمه مفاتیح الجنان به این انگیزه تألیف اشاره کرده است. کتابی دیگر در آن راستا و دیدنی است.
۶. شرح شیخ یوسف بحرانی بر رساله حضرت هادی (ع) در جبر و تفویض (۹۰/۵۱) که به نوشته مؤلف فهرست، همان دره دهم از کتاب الدرر النجفیه اوست.
۷. اغلاط مشهوره، از آثار سیدمحمد مجاهد (۸۳/۶۳) نقدی بر عقاید خلاف واقع مردم در قرن ۱۳ هجری است، که برای پژوهش‌های تاریخ ارزش زیادی دارد.
۸. اعتقادات منظوم (۱۱۰/۶۳) ترجمه‌ای به نظم فارسی از اعتقادات علامه مجلسی است.
۹. ارشاد المتعلمین (۹۷-۹۶/۶۴) شرحی فارسی بر کتاب العلم اصول کافی، از سیدمحمد عاملی است.
۱۰. مجموعه نکاح‌نامه‌ها، طلاق‌نامه‌ها، صورت حساب‌ها و معاملات سال‌های ۱۲۸۲ تا ۱۲۹۲ هجری، به عنوان بخشی از جنگ قرن سیزدهم (۸۱/۵۳) برای پژوهشگران تاریخی معتتم است.
۱۱. چندین کتاب از اهل سنت در ردّ وهابیان (۷۱-۷۰/۶۶) شماره مسلسل ۴۴۷ تا ۴۵۷، نیز ۹۹/۴۶.
۱۲. محمودنامه در سال ۱۲۲۴ به شیوه ابتکاری (۶۹/۴۶)
۱۳. مرثیه امام حسین (ع) به زبان سندی (۷۰/۴۶)
۱۴. نخستین کتاب در تاریخ سند به نام «تلخیص چچ‌نامه» (۷۸-۷۷/۴۶)
۱۵. چهار کتاب در زمینه دستوره‌های دولتی تالپور (هند) به زبان فارسی (۷۹/۴۶ تا ۸۲).
۱۶. دوازده اجازه به سیدمحمد ساروی که او در ضمن زندگی خود نوشت آورده است (۱۰۴-۱۰۵/۴۹).
۱۷. گزارشی از آذربایجان در تاریخ جمادی‌الاول ۱۳۳۳ قمری، که چهار صفحه در ضمن هشت بند است (۴۲-۴۵/۶۵).
۱۸. مجموعه رسائل مجهول المؤلف در علم ریاضی در سال ۹۳۰ هجری (۳۲/۵۱).
۱۹. رساله فی الاسراف از منیرالدین بروجردی اصفهانی در سال ۱۳۴۲ هجری (۱۱۶/۵۱).
۲۰. نهاییه الامال در رجال نوشته شیخ محمدتقی هروی (۱۳۱-۱۳۰/۵۱)

۹. مروری بر موضوعات وقف‌نامه‌های میبد

بخشی از اسناد مجلد ۵۵ به وقف‌نامه‌های شهرستان میبد اختصاص دارد. مروری بر موارد وقف در این اسناد، جالب توجه است و موضوع پژوهش‌های بعدی تواند بود:

۱. نقل دادن به حاضران مجلس عید غدیر (ص ۲۳۴)
۲. قرائت قرآن (ص ۲۲۸، ۲۰۱، ۱۲۳، ۹۶) و تعلیم ان (ص ۱۷۴)
۳. ابناء السبیل [در راه ماندگان] (ص ۲۳۱، ۱۷۱، ۱۵۶)
۴. اطعام شیعیان در روز غدیر (ص ۲۳۱، ۲۳۰، ۲۱۰، ۱۰۲)
۵. تعزیه حضرت سیدالشهدا (ع) (ص ۲۳۰، ۲۲۹، ۲۱۷، ۸۲)
۶. آب انبار (ص ۸۳، ۸۱، ۱۰۰، ۱۷۴، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۵، ۲۲۴)
۷. روشنایی (۲۲۴)
۸. جشن عید غدیر (ص ۲۲۳، ۸۸)

۹. تأمین نیازهای نیازمندان (ص ۲۲۲)

۱۰. افطار دادن به روزه‌داران (ص ۱۶۶، ۱۹۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲)

(۹۵)

۱۰. مروری بر نقش مهرهای قرن سیزدهم

مجموعه مهرهایی که در ابتدای جلد ۵۴ آمده، با عکس برداری دقیق و چاپ مفید و زیبایی عرضه شده که راه را برای پژوهش‌هایی ابتکاری در این زمینه هموار می‌سازد. نویسنده این مجلد، سیدصادق اشکوری، این مهرها را به ترتیب سنوات، مرتب ساخته است. در این جدول، بخشی از نقش مهرها به ترتیب سال‌ها یاد می‌شود، با تذکر این نکته که هنر مهرسازی - که در حال فراموشی است - و سیر تطور آن، موضوع پژوهش‌های جالب و مهمی تواند بود.

۱. علی مع الحق و الحق مع علی (سال ۱۳۰۹، ۱۳۱۷)

۲. افوض امری الی الله (سال ۱۳۱۳، ۱۲۶۸)

۳. لا اله الا الله الملك الحق المبين (سال ۱۲۶۹ و موارد دیگر)

۴. صراط علی حق نمسکه (سال ۱۳۲۹، ۱۲۷۰، ۱۲۹۱)

۵. حسین منی و انا من حسین (سال ۱۲۷۳، ۱۲۷۹، ۱۲۸۳، ۱۲۸۶، ۱۲۸۸، ۱۲۹۰)

۶. اللهم صل علی محمد و آل محمد (سال ۱۲۸۳، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷)

۷. سلام علی ابراهیم (سال ۱۲۸۵، ۱۲۸۸، ۱۲۹۲)

۸. انا عبد من عبید محمد (سال ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۶)

۹. و من بتوکل علی الله فهو حسبه (سال ۱۲۹۰)

۱۰. سلام الله علی الحسین (سال ۱۲۹۲، ۱۲۹۰)

۱۱. لافتی الاعلی (سال ۱۳۱۶)

۱۲. من كنت مولا فیهذا علی مولا (سال ۱۳۱۴)

۱۳. انی عبدالله (سال ۱۳۲۹)

۱۱. نکات مفید از بیان محدثان و فقیهان

در خلال حاشیه‌های کتاب‌ها و نیز اسناد این مجموعه، به نکات جالبی برمی‌خوریم که برخی از آنها را به اختصار یادآور می‌شود:

۱. شیخ حرّ عاملی بر کتابی که یکی از شاگردانش بر شرح ارجوزة استاد در باب احکام ارث نگاشته، تقریظی می‌نویسد که عیناً به خط ایشان آمده است (۱۸۶/۴۲-۱۸۷)
 ۲. معرفی یک مجموعه حدیثی شامل دو کتاب که در سال ۱۰۸۸ به امر شیخ حرّ عاملی کتابت شده است (۸۶/۴۹)

۳. کتابخانه دارالعلم آیت‌الله خویی در نجف، به دلیل تعلق

۱۱. تعمیر مسجد، روغن چارغ، روشنایی و زیلوی آن (ص ۸۰، ۲۱۶، ۲۱۷)

۱۲. آش دادن در روز غدیر (ص ۲۰۵، ۲۰۸، ۲۱۶)

۱۳. شیرینی دادن در روز غدیر، با این قید که خرما بر

دیگر شیرینی‌ها مقدم است (ص ۱۱۸، ۲۱۳)

۱۴. قرائت قرآن در ماه رمضان (ص ۲۱۰)

۱۵. قرائت قرآن در شب‌ها و روزهای جمعه‌های ماه

رجب (ص ۱۸۰ و ۲۲۳)

۱۶. شام فقرایی که در سردخانه و گرم‌خان باشند (ص

۱۰۵ و ۲۰۷)

۱۷. کفن اموات فقراء، اعم از بومی و غریب. و اگر زائد

آید، لباس فقراء نماید (ص ۹۶ و ۲۰۳)

۱۸. زوار فقیر عتبات، اعم از غیب و بومی (ص ۹۷ و

۲۰۳)

۱۹. تلاوت قرآن و ذکر مناقب حضرت حجت عجل الله

تعالی فرجه (ص ۲۰۳)

۲۰. تعزیه صحیح حضرت سیدالشهدا (ع) (ص ۱۹۰ و ۲۰۰)

۲۱. بنای حمام و مخارج آن (ص ۱۹۹، ۲۰۰، ۱۹۷، ۹۹، ۹۱،

۸۴)

۲۲. کمک به فقراء در روز عید غدیر (ص

۸۴، ۹۵، ۱۸۷، ۱۹۳، ۲۰۱)

۲۳. خرما برای افطار شب ۲۷ ماه رمضان (ص ۹۰ و

۱۹۷) و شب ۲۳ آن (ص ۱۷۹) و ۲۸ شب آن (ص ۱۱۵ و

۱۱۶۹)

۲۴. روضه‌خوانی حضرت فاطمه (س) در ایام فاطمیه

(ص ۱۶۲ و ۱۹۶)

۲۵. کمک به فقرا در شب نیمه شعبان (ص ۷۹ و ۱۸۱)

۲۶. آش برای عزاداران شب عاشورا (ص ۱۳۶)

۲۷. تعمیر پل مروارید (ص ۱۳۸۰، ۱۷۸)

۲۸. انعقاد مجلس تعزیت با رعایت ملاحظه صحت

درایت و روایت (ص ۱۶۵)

۲۹. آب‌خوری شب‌های ماه رمضان و شب‌های دهه

عاشورا (ص ۹۲)

۳۰. گلاب اعلا برای اجتماع مردم در روز ۱۹ ماه رمضان

(ص ۱۱۰)

۳۱. تعمیر پل و آب انباری که واقف و پدرش ساخته و

کتاب‌ها
اطلاعات ارتباطی دانش‌تاشی

- به مرجعیت، شمار زیادی از نسخه‌های اصل کتابهای حدیثی، فقهی و اصولی در بردارد که در جای خود به برخی از آنها اشاره شده است.
۴. دسته‌بندی موضوعی روایات غررالحکم (۹۷/۲۷).
 ۵. استجازه از مراجع برای انتخاب اهل منبر (۱۳۹/۵۰).
 ۶. آیت‌الله بروجردی در پاسخ یک استفتا برای تصرف در حقوق دبی، آن را موکول به دو شرط دانسته است: تعلیم شریعت و پاسخ به شبهات (۱۵۰/۵۰).
 ۷. آیت‌الله گلپایگانی در پاسخ یک استفتا، مصرف سهم امام (ع) را برای گلدسته مسجد اجازه نمی‌دهد (۱۶۱/۵۰).
 ۸. آیت‌الله سیدمحمد فیروزآبادی در اجازه‌نامه خود، نام جوامع حدیثی را تضمین می‌کند (۱۷۸/۵۰-۱۷۹).
 ۹. شیخ حسین اردکانی ضمن اجازه اجتهاد که به فرزندش داده، او را به «حسن خط» نیز سفارش می‌کند (۱۸۰/۵۰).
 ۱۰. شرط شیخ حرّ عاملی با محمد محسن طالقانی برای اجازه روایت حدیث: توقف، احتیاط در ضبط الحدیث و تصحیح آنها، تلاش در تحقیق معانی آنها، ژرف‌نگری در آنها بر اساس اصول و قواعد مقررّه (۱۴/۵۵).
 ۱۱. فتوای شیخ عبدالکریم حائری براساختن حمام عام‌المنفعة از محل زکات (۵۵/۵۵).
- ۱۲. فواید ادبی، تاریخی، جغرافیایی، هنری**
۱. بی‌گیری شعر محتشم در سند (۱۱/۴۶).
 ۲. نقشه کره زمین، مندرج در پایان نسخه‌ای از کشف زمخشری در قرن دهم ترسیم شده است (۲۹/۴۱).
 ۳. جدولی درباره ساینه نصف‌النهار برای شهرهای هند در قرن سیزدهم (۵۲/۴۱).
 ۴. وقایع ناممکن الوقوع [کذا] در تاریخ نگاله (۶۰/۴۱).
 ۵. نمونه‌ای از خط کوفی در سال ۱۰۶۹ هجری (۸۸/۴۱).
 ۶. نکته طنزگونه نویسنده فهرست مدرسه صدر تهران (۱۷/۵۲).
 ۷. نسخه معرفی شده تحفة‌الابرار سیدمحمد باقر شفتی، هفتاد و سومین جلدی است که کاتب آن نوشته است (۲۹/۵۱).
 ۸. نسخه تحفة‌الابرار سید شفتی، چهلمین نسخه کتابی است که کاتب، استنساخ کرده است (۱۶۹/۵۱).
 ۹. مؤلف کتاب فقه فارسی، بختیاری بوده، لذا نام کتاب خود را نجات‌الاولار نهاده است (۱۷۴-۱۷۳/۵۱).
۱۰. نسخه زاد المعاد، چهارمین نسخه زاد المعاد است که کاتب نوشته است (۵۸/۶۴).
 ۱۱. نکته‌ای درباره تاریخ بلوچستان در سال ۱۸۸۴ میلادی (۶۰/۶۴).
 ۱۲. سال ۱۱۹۵ در یک نسخه، به شکل ۱۰۹۵ نوشته شده است (۲۰/۵۳).
 ۱۳. علاقه تابعین مذهب هندو به آموزش زبان فارسی، که در چند کتاب مشهود است (۶۰/۴۶ و ۶۸).
 ۱۴. هنر انشاءنویسی که اکنون متروک شده و نمونه‌ای از آن (۶۲/۴۶).
 ۱۵. نسب سیدمحمد ساروی (۸۵/۴۹).
 ۱۶. قصیده آفتابیه (فارسی) از سیدمحمد کشفی در مدح امام مجتبی (ع) (۸۵/۲۷).
 ۱۷. نسب‌نامه خاندان کشفی (۱۱۲/۲۷).
 ۱۸. طنزهای جالب نویسنده جلد ۵۰ نام‌گذاری برخی از اسناد (۱۱۷/۵۰، ۱۳۶، ۱۴۲).
 ۱۹. دستخط‌های مختلف مرحوم شیخ محمدحسین بهجتی اردکانی (شفیق) برای تکمیل شرح حال و آثار او مفید تواند بود (۱۶۶، ۷۱/۵۰ و ۱۸۸).
 ۲۰. سندی مربوط به مجله الاسلام در سال ۱۳۴۶ قمری که برای علاقه‌مندان به تاریخ نشریات مفید است (۱۲۳/۵۰).
 ۲۱. سندی مربوط به ضرورت دفاع از تبریز در سال ۱۳۲۷ قمری (۴۰/۵۰).
 ۲۲. مرحوم سیدصادق حسینی‌پور، زمینه دستیابی آقای سیدصادق اشکوری به چندین مجموعه در اردکان را فراهم کرد و به فاصله کوتاهی پس از آن درگذشت (۸-۵/۵۴).
 ۲۳. ابتکارهایی در نامگذاری نامه‌های بی‌عنوان (۱۱۴، ۹۶، ۸۷، ۶۱، ۷۶/۵۴).
 ۲۴. نمونه‌هایی از حساب سیاق (۱۵۴، ۹۵/۵۴، ۱۵۶).
 ۲۵. سیند مدور (۹۸/۵۴).
 ۲۶. آقازاده‌ها در آن روزگار! (۱۴۷/۵۴).
 ۲۷. مقدار آب برج سرطان با ثبت تعداد ساعات و دقیقه‌ها (۱۵۲/۵۴).
 ۲۸. نمونه کارت دعوت عروسی در حدود صد سال پیش (۱۴۸/۶۵).
- ۱۳. نکات و تذکرات اصلاحی، تکمیلی**
- در خلال چنین طرح بزرگی به‌ویژه وقتی که به‌شیوه گروهی

مقدمه‌های تحلیلی - از آن‌گونه که در مقدمه جلد ۵۳ آمده - اگر در جاهای مناسب دیگر نیز بیاید، بر غنای مجموعه و بهره‌وری از آن می‌افزاید

کتاب
اطلاعات ارتباطی دانش‌های

۱۲. درباره تاریخ کتابت و تألیف معراج النبوة (که صحیح آن معراج النبوة است)، تاریخ‌های ذکر شده، مغشوش و متناقض است (۵۵/۴۶).

۱۳. در مورد کتاب در المجالس، آیا «کتابت نام معلوم» (۵۹/۴۶ سطر ۳) با «خوشنویسی ۱۲۴۲» (۵۹/۴۶ سطر ۱۲) منافات ندارد؟

۱۴. جلد ۴۶ - برخلاف دیگر مجلدات - فهرست موضوعی ندارد، در حالی که با توجه به تعداد محدود کتاب‌های آن (۹۳ کتاب) تهیه آن دشوار نیست.

۱۵. سال رحلت صاحب جواهر، ۱۲۲۶ است یا ۱۲۶۶؟ (۳۳/۴۹).

۱۶. اگر میرزا محمدتقی نوری (پدر محدث نوری) در سال ۱۲۶۳ درگذشته، چگونه تألیف کتاب دلائل العباد را در سال ۱۲۶۴ به پایان برده است؟ (۱۰۲/۴۹).

۱۷. در زیرنویس سند (۸۶/۴۳) انتساب درست است یا انتصاب؟

۱۸. در باورقی شرح حال شیخ عبدالله تفرشی (۱۷/۳۸) سطر چهارم باورقی، «۹ نیران» آمده که احتمالاً «۹ میزان» صحیح است.

۱۹. زیرنویس سند مربوط به شیخ عبدالله تفرشی باید تصحیح شود: «اجازه‌نامه میرزا عبدالهادی شیرازی» (۶۹/۳۸). همین تصحیح باید در فهرست اسناد (۲۴/۳۸) نیز اعمال شود. نام میرزا عبدالهادی شیرازی باید در فهرست اعلام (۲۲۶/۳۸) نیز افزوده شود.

۲۰. در چند موضع از جلد ۵۰ (۸۰/۵۰ و ۱۲۲ و ۱۳۸ و ۱۳۴)، ملا محمد کاظم طباطبایی، احتمالاً مراد، سید محمد کاظم طباطبایی یزدی صاحب عروة الوثقی است.

۲۱. استفتایی که یاد شده (۱۳۷/۵۰) از آیت‌الله سید محمد کاظم شریعتمداری است که در زیرنویس و طبعاً در فهرست آن مجلد (۲۱/۵۰) به این نام اشاره نشده است. در فهرست اعلام نیز باید افزوده شود.

۲۲. اشتباه چاپی «انقطاعیه» (۱۹/۵۰ و ۱۰۶)، انقطاعیه، نیز: محله (۷/۵۰)، مرحله.

۲۳. استفتایی که یاد شده (۱۳۵/۵۰) از آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری است که در مقدمه (۲۱/۵۰) نیز باید یاد شود و در فهرست اعلام نیز افزوده شود.

۲۴. اشعار نقل‌شده (۱۶۶/۵۰)، اشعاری است از شمس اصفهاناتی در مدح امیرالمؤمنین (ع) در سال‌روز ۱۳ رجب، میلاد آن امام همام. در فهرست اسناد (۲۳/۵۰) و فهرست

اجرا می‌شود، مواردی روی می‌دهد که باید برای بازنگری کارها تذکر داد. بدیهی است که حتی اشتباهات در این‌گونه، از ارزش کار نمی‌کاهد، چراکه انسان محو السهو النیان.

اینک برخی از نکات را که در حین مطالعه ۱۹ جلد فهرست بدان برخورده‌ام، یادآور می‌شوم:

۱. ج ۱۱۰/۶۳ صاحب دعای علوم مصری، یاد نشده است. این دعا، از ناحیه مقدسه حضرت مهدی (ع) صادر شده و در مهج الدعوات سیدابن طاووس نقل شده است.

۲. در فهرست مؤلفان جلد ۶۳ دو نام جداگانه آمده است: مجتهد موسوی، سید محمد حسن... / موسوی اصفهانی، سید محمد حسن... (۱۶۹ و ۱۶۵/۶۳). این هر دو، نام یک تن می‌باشد.

۳. رساله فی تشبیه الصلوات... (۴۱/۴۱) احتمالاً از جلال‌الدین دوانی است.

۴. «جوسقی» (۳۷/۳۹) غلط است. صحیح آن «خوسفی» (منسوب به ناحیه‌ای در بیرجند) است.

۵. تاریخ وفات سید محمد هارون زنگی پوری، در برخی از موارد، ۱۳۴۶ قمری آمده (۱۰۹/۳۹ و ۱۱۸) و در موارد دیگر، ۱۳۴۰ ذکر شده (۱۱۲/۳۹ تا ۱۱۶ و ۱۲۴). کدام یک صحیح است؟

۶. «علی به حسین» (۱۳۶/۵۱ سطر ۱۵) غلط چاپی است. صحیح آن: «علی بن حسین» است.

۷. ذریعة الاستفاه (۱۵۰/۵۱) به ذریعة الاستغناء تصحیح شود.

۸. تاریخ وفات نویسنده قارعة القوارع، سال ۱۲۷۶ ذکر شده و تاریخ کتابت نسخه، سده دوازدهم (۱۵۴/۵۱). چگونه ممکن است؟ مشابه این مورد کتاب اغلاط مشهوره (۸۲/۶۳)، مجموعه (۱۲۳/۶۳)، سؤال و جواب میرزای قمی (۱۴۳/۶۳) و (۱۴۴) است.

۹. کلمه «الید» و «حسین» (۱۲۴/۶۳ سطر ماقبل آخر) باید به ترتیب به السید، حین تصحیح شود.

۱۰. کتاب نزهة الثالی (مجموعه کلمات قصار امیرالمؤمنین (ع)) را در بخش تصوف آورده‌اند (۵۹/۶۶ شماره مسلسل ۱۵۷) با اینکه بخش حدیث نیز دارد. در همان مجلد، صحیفه سجادیه و ریاض السالکین سیدعلی خان مدنی ۶۳-۶۲-۶۱ شماره مسلسل ۲۶۳ و ۲۶۵ را در بخش تصوف آورده‌اند که خطاست.

۱۱. چندین کتاب از اهل تسنن بر رد وهابیت در بخش فقه آمده (۷۰/۶۶ و ۷۱) شماره مسلسل ۴۴۷ تا ۴۵۷، که بهتر است تحت عنوان دیگر (مثلاً عقاید یا کلام) ذکر شود.

**کتابخانه‌های
مرکزی دانشگاه‌های
شهرستان‌ها می‌توانند
نقش مهمی در گردآوری
محفوظات و اسناد
مناطق مختلف داشته
باشند، به شرطی که به
این کار بها دهند و آن را
جدی بگیرند**

کتاب
اطلاعات ارتباطات و آموزش عالی

۵. انتشار برخی از یافته‌هایی که به دلایل مختلف می‌تواند جالب توجه باشد، چنانکه در مورد سفینه صائب، شصت پاره و... عمل کرده‌اند.
۶. ارتباطی محکم‌تر از گذشته با گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی، ادبیات، فقه، قرآن و حدیث، تاریخ و دیگر گروه‌های مرتبط در دانشگاه‌ها، که بر مبنای این نسخه‌ها، پایان‌نامه‌هایی تهیه و تدوین کنند. تجربه نگارنده این سطور نشان می‌دهد که معرفی برخی از این کتاب‌ها و رسائل و موضوعات، می‌تواند جرقه‌هایی مفید در ذهن استادان دانشگاه‌ها بزند که به‌عنوان راهنمایی یا مشاوره رساله‌های کارشناسی ارشد و دکتری، تصحیح و تحقیق این کتاب‌ها را مدنظر داشته باشند.

۷. کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهرستان‌ها می‌توانند نقش مهمی در گردآوری محفوظات و اسناد مناطق مختلف داشته باشند، به شرطی که به این کار بها دهند و آن را جدی بگیرند.

۸. بخش اسناد مجمع ذخائر اسلامی، کتاب‌ها و اسناد چاپ سنگی را نیز می‌تواند همانند کتاب‌ها و اسناد خطی مرود توجه قرار دهد، چرا که از یک نسخ هستند و در اغلب موارد، کتاب‌های چاپ سنگی در ردیف آثار خطی به شمار می‌آیند.
۹. مجمع ذخائر اسلامی، می‌تواند با همکاری برخی از مراکز پژوهشی انتشار نشریه‌ای را در برنامه خود قرار دهد. چنین نشریه‌ای می‌تواند بخشی از باری را که اکنون بر عهده مجلدات فهرست واقفان قرار گرفته، بر دوش بکشد.
۱۰. درهم‌کرد فهرس پایانی این مجلدات، می‌تواند یک مجلد فهرست راهنمای بسیار مفید و متنوع در اختیار اهل پژوهش قرار دهد. در این صورت، می‌توان فارسی دیگر همچون فهرست واقفان را نیز بر آن افزود که بر فایده آن مجموعه می‌افزاید.

۱۱. احیای مهارت‌هایی مانند بازخوانی حساب سیاق، برای بهره‌گیری بیشتر از کتاب‌های کهن بسیار ضرورت دارد که به‌نظر می‌رسد متأسفانه فعلاً متولی ندارد.

۱۲. پایان سخن، تقدیری است از مدیر مجمع، مدیر این مجموعه، و تمام فهرست‌نگارانی که زمینه‌دستی اهل پژوهش به چنین مجموعه‌هایی را فراهم می‌آورند.

پی‌نوشت:

1. a-taleie2o@yahoo.com

اعلام اضافه شود.

۲۵. شعرهای نقل‌شده (۱۸۸/۵۰) ظاهراً مربوط به قضایای انجمن‌های ایالتی و ولایتی (سال‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۴۱ شمسی) است. این نکته باید در زیرنویس و فهرست اسناد (۲۵/۵۰) باید ذکر شود.

۲۶. مهرهای پای سند (۴۰/۵۰) از آن سیدصدرالدین صدر، آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، سیدمحمدتقی خوانساری و شیخ عبدالله مازندرانی است. این نام‌ها در زیرنویس سند و فهرست اسناد (۱۴/۵۰) و فهرست اعلام باید ذکر شود.

۲۷. سند شماره ۱۳ مجموعه سپهری اردکانی (۱۳/۵۰) مربوط به سال ۱۳۴۸ قمری است نه شمسی. در فهرست اسناد (۱۲/۵۰) نیز تصحیح شود.

۲۸. سند شماره ۲ مجموعه اسناد میبد (۵۰/۵۵) که در آن، سال ۳۵ قید شده، مربوط به ۲۵۳۵ شاهنشاهی (۱۳۵۵ شمسی) است. در آن موضع و در فهرست اسناد (۴۴/۵۵) تصحیح شود.

۱۴. نکات دیگر

مجموعه‌های چنین ارزشمندی که در حکم دائرةالمعارفی گسترده، صدها فایده و نکته را در بردارد و به‌گفته مدیران جناب سیدصادق اشکوری، قرار است تا سال ۱۳۹۰ شمسی، به ۱۱۰ جلد برسد، جای آن دارد که مورد بازنگری قرار گیرد. از این‌رو و نیز برای تداوم این حرکت، نکات زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. گفتاری خلاصه در چند صفحه به زبان‌های عربی و انگلیسی در ابتدای تمام مجلدات (یا یک مجلد مستقل عربی و یک مجلد مستقل انگلیسی در معرفی آثار منتشر شده در ضمن مجموعه) انتشار یابد.

۲. اعراب اسم‌ها باید با دقت بیشتری انجام شود، به‌خصوص در مواردی مانند مجلد ۳۹ و ۴۱ که امکان خط در خواندن نام‌ها بیشتر می‌شود.

۳. مقدمه‌های تحلیلی - از آن‌گونه که در مقدمه جلد ۵۳ (فهرست مدرسه قنبرعلی‌خان) آمده - اگر در جاهای مناسب دیگر نیز بیاید، بر غنای مجموعه و بهره‌وری از آن می‌افزاید.

۴. فهرست جلد ۴۲ (فهرست کتابخانه آیت‌الله حججی) با ارائه منابع اضافی برای کتاب‌شناسی و گاه، توضیحات بیشتر درباره متن کتاب و مؤلف و مترجم آن، می‌تواند نمونه‌ای برای بازنگری در مجلدات دیگر باشد.